

2020

7-1-1976
209/0

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૮૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રૂઢાણી -

વિષય ૮ - ૨ - ૧

પાનાના નામાવાલે.

પુરૂષ પાત્રો.

ચન્દ્રકુમાર—કુસુમપુરના મહુમ મહારાજા મુલતસિંહનો કુમાર,
'લૂટારો ચંદ' તરીકે ઓળખાતો, મહાન્ બ્રાત્મચળ-
વાળો, બહાદુર, લોકનાયક; મુધાસુદરીનો પ્રાણેશ.

ગુરેન્દ્રસિંહ—કુસુમપુરની ગામી હિપર સ્થપાયેલો, અસ્થિર
મનનો ગાળ.

વિહારકેતુ—કુસુમપુરનો કાષ્ટચાળો મદત્વાકાંક્ષી વગીર; કુંજ-
લીલાનો ભાઈ.

રાવસાહેબ કનકરાય—કુસુમપુરનો વાંચખાઉ રેતન્યુ કમીનર,
લતાકુમારીને મોહાવનાર યુવક; લયલાનો દૂસરી.

દિલીપસિંહ—ધવલદીપનો નૃપતિ, મુધાસુદરીનો ભાઈ; કુંજ-
લીલાનો પ્રિયતમ.

રોશન—'હિપનોટિસ્ટ,' બહુમર આદિના છૂપા વેશમાં મુધાસુદરી,
કુંજલીલાને લમચિધિથી પરણેલ પતિ !

અમનકાન્ત ગમનકાન્ત જામજીકાન્ત વિલાયતી—ગ્રાંથ મગરર
નામ ધરાવનાર કુસુમપુરનો રંગીનો નયર શેક.

અરવિંદ—કનકરાયનો પ્રાણવેદ સેક્રેટરી

કમલાકર—અરવિંદે લેખક તરીકે બહાર પાડેલું પોતાનું નામ,
રોશને બનાવતી રાજકુમારનું ધારણ કરેલું નામ,
લયલાનું પ્રેમપાત્ર

એ હિપરાંત, ભક્તજનો, સિપોહીઓ, યહેરીઓ, વેપારીઓ,
ન્યુસપેપર બહેનનારા જાકરાઓ, હમાલ, ફરવાન, વગેરે.

સુધાસુદરી—પવલરાવના નરેશ વિલીપસિંહની બહેન, ચંદ્રકુમારની મિત્રતા.

આશાદેવી—કુસુમપુરના મહુંગ પહારના સુભટસિંહની રાજ્ય-કુશળ મહારાણી; સાધવી તરીકે ઓળખાતી હાંટારા ચંદરી માતા.

કુંજલીલા—વહીર રિહારોટુની બહેન, વિલીપસિંહની હ.વેશ્વરી

હતાકુમારી—આશાદેવીની વિદુષા શિષ્ય, કનકરાવ પી અપાળના

હયલાસુદરી—એક પ્રીમત પુરૂષની નામ, “કમલકા” ના નામને પુણી લાગેલી.

ચંદ્ર, —સુધાસુદરીની સખા.

પતંગિની | કુંજલોલાની સાહેલીઓ.
પ્રમત

એ ઉપરાંત, કાંજાઓ, ઘરાંમના, અન્ય સખાઓ, વગેરે.

સ્થળ—કુસુમપુર, ધત્તલહીપ, ધુધર સંગવ, મલપશ્ચિમર રાતે તેની લગેલી.

સુધા-ચંદ્ર

નાટકની રૂપરેખા.

અંક ૧ લો.

આસુખ—કૃષ્ણર રતવન અને વરતુ રહસ્યવત્ સૂચન.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટીમાં સહ્યા આશાદેવીનો આશ્રમ.

સહ્યા આશાદેવીના દસ પૌત્રો અને બહાણુ ભક્તજન મંત્રમે આપેલા છે. અને ભજનની જન મચાવી રહ્યા છે. એટલે માં આશાદેવીની શિષ્યા સતાકુમારી, તેના સહ્યાના હર્ષાચર્યે આવેલી, કુસુમપુરના વજીરની બહેન કુન્દચંદ્રા પ્રવેશ છે. અને તેનું વિદાય થતું. કુન્દચંદ્રાનું પોતાના કેન્દ્ર તરફ જવું. પાછળથી કુસુમપુરના મેવનુ કમીશનર શરમ્ભાદે. કનકરાવ તેના બતાવતા મેળાપ ત્વરતઃ મલયશિખરના બહાદુર, પ્રતિઆશાવી, ‘લૂટનાચંદ’ નું પોતાની માતા આશાદેવીને મળવા આવ્યું. આશાદેવીએ પોતાનો મુખ્ય ઇતિહાસ ગાંદને કહેવો. પોતે કુસુમપુરની માલિકા વારસ છે તે બાણીને ચંદનું આશ્ચર્ય, અને પોતાના પિતાનું ખૂબ કાવનાર વજીર વિદારકેટુ ઉપર વેર લેવાની તેની બીજા પ્રતિભા.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—મલયશિખર ઉપર હવા ખાવાનું સ્થળ.

“મલયશિખર” ની ખુશતુઆ હવા લેવાને તેની પાસે આવેલા ટાપુ “ધવલદ્વીપ” ની સજ્જમારી સુધાસુંદરી તેની સાહેબીઓ સાથે આવેલી છે. એજ સ્થળે કુસુમપુરનો વજીર વિદારકેટુ ને હવા.

કેર તથા શિકાર માં

આવી પહોંચે છે. સુધાને જોઈને વિદારકેતુનું મોહિત થવું; સુધા સાથે વાત કરવાનું પણ સહજાત આત્મ નહિ થવાથી વિદારની બાળાકારની તૈયારી તેજ ક્ષણે ચંદ મળતાં કરતો પ્રવેશ છે વિદાર અને ચંદ વચ્ચે ચક્રમક. ચંદના આત્મજાગૃથી વિદારનું મ્હોત થવું. ચંદને જોઈને મુગ્ધ થયેલી સુધા તથા તેની સખાઓનું વિદાય થવું.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટી તરફનો રસ્તો.

સુધા ઉપર મોહિત થયેલા વિદાર કાઠ રીતે સુધાના બાઈ અને ધનલક્ષ્મીના રાજા દિલીપસિંહ ઉપર કાબુ મેળવી તેની જડેનની માગણી કરવાની હુકિત રચે છે, રાવસાહેબ કનકરાવ કાઠ રીતે મલયશિખર દ્વારા ખાવા આવેલા દિલીપને દસાર્વને વિદાર પાસે લઈ આવવાનું બીડું ઝડપે છે. જંને છૂટા પડે છે ત્યાં ભૂલી પડેલી કુંજ પ્રવે છે. રસ્તો શોધવાની મલમલશુભાં કુંજ ઉભી છે ત્યાં દિલીપનું આવવું. તરણુ યુગલનું તારામૈત્રિક. દિલીપ રસ્તો ખતાવે છે, ત્યાં કનકરાવ દાખલ થાય છે. વઝીર સાહેબની જહેન ઉપર કરેલા ઉપહારના બદલામાં દિલીપને આગ્રહપૂર્વક કનકરાવ વઝીર સાહેબને ત્યાં અતિથિ તરીકે લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—કુસુમપુરમાં મહારાજા સુરેન્દ્રસિંહનો બગીચો.

મોટી રાત્રિ છતાં મહારાજા સુરેન્દ્રસિંહને નિદ્રા નહિ આવવાથી ભૂતકાળના બનાવો માટે પસ્તાવો કરતો તે પોતાના બગીચામાં ઉભો છે, ત્યાં રસ્તા ઉપર પસાર થતી આશાદેવીના ભજનનું લોહચુંબક સુરેન્દ્રને આકર્ષે છે. સુરેન્દ્ર તથા આશાદેવીનો યાનાલાપ. સુરેન્દ્રની વૈરાગ્યવૃત્તિ જાગૃત થાય છે. વાનપ્રસ્થ થવાનો નિશ્ચય. તેજ ક્ષણે વઝીર વિદારકેતુને બોલાવેલો. તાજવિદારને આવવાનો સુરેન્દ્રનો સંકલ્પ. વિદારનો અંતર્મત આનંદ સુરેન્દ્રનું મહેલમાં જવું. પાસો ઉધો પડવાથી આશાદેવીનું ચંદ્રને મળવા વિદાય થવું.

૧૧—મસથશિખર ઉપર ચંદની ફૂલવાડી.

ચંદને ધવલદ્રોણ આમંત્રણ કરવાને તથા પોતાના ઉપર કરેલા ઉપકારના બદલામાં પુષ્પની ભેટ ધરવાને સુધાનું ચંદની ફૂલવાડીમાં આગમન. ચંદ તથા સુધાને સ્નેહાલાપ. તુરંતજ આશાદેવીનું પ્રવેશવું. દિલીપના શુભ થવાના તથા વિહારના રાજ્યાભિષેકની તૈયારીના સમાચાર આપી, ચંદને ઉશ્કેરી, આશાનું જવું. દિલીપને બચાવવાને તથા વિહારનો રાજ્યાભિષેક અટકાવવાને ચંદનું સુધાથી છટા પડવું.

—:૦:—

પ્રવેશ ૬ મો.

સ્થળ—કુસુમપુરમાં કનકરાયનો બંગલો.

કનકરાય દિલીપને યુક્તિથી કુસુમપુર લઈ આવેલ છે, વઝીરની માંગણી દિલીપને બહાર કરવી દિલીપનું ઉશ્કેરાવું. એટલામાં વિહારનું પ્રવેશનું અને જગત્કારથી દિલીપને કેટલી ઉઘાડી જવો. પાછળથી કનકરાયના પ્રાપ્તિ સંકેતરી અરવિંદનું તથા “ચમનકાન્ત ગમનકાન્ત બ્રહ્મકાન્ત વિલાયતી” નું મગરૂર નામ ધરાવતા નગરશેઠનું પ્રવેશવું. લયલાનુંદરી નામની તરૂણ વિદુષી છોકરીના કનકરાય દ્રુટી દોહને ચમનકાન્ત રોક દ્રુટી મહાશય મારફત લયલા સાથે પોતાના બસની તબવીજ કરે છે. દરેક વસ્તુ ‘ગિરતેમ’ ની દરિયી બેનાર રાવ સાહેબની શરતો. એ લાનાં લયલાનું કબજા થવું. લયલાના હાથનાં સ્વસ્તિચંદ્ર “નું પુરતક બેમ રાવમાહેબના મગજનું ઉઠાણી જવું. પોતે હવે ઉમર લાયક થવાથી લયલાએ પોતાની રમલકતનો કબજો માગવો. દ્રુટી સાહેબની શરત; લયલાને પારસર.

—:૦:—

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—વિહારના મહેલમાં કારાગૃહ.

દિલીપને વઝીરે પોતાના મહેલના એક ગુપ્ત કારાગૃહમાં કેદ રાખ્યો છે, પોતે અબજાતી દિલીપને હાથવામાં કારણજૂત થઈ તે માટે ફાંજ દિવાલ પાસે અશ્રુપાત કરી રહી છે. કુખનાં વાદળોમાં

દિલાસાની વાંજ નમક છ.

દિલીપ ખાસે મુલાની માગણી, દિલાસ કા...

પોતાના ખંધને બંધવણી.

—:૦:—

પ્રવેશ ૮ બો.

સ્થળ—કુતુમ્બુરના દરવાજા.

વિહારનો રાજ્યલિપેક કરવાનો સુરેન્દ્ર પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કરે છે અચાનક તાજ એ રાજાના દિલ ઉરેડેતારા સનાચર, તાજની જગાએ લાંટા. ચંદનો અચકર પગ, પગનાં ચંદની ધમકીઓથી દરવાજામાં અસરામણ. છેવટે ખીજ તાજથી વિહારના રાજ્યલિપેકની તિવારી અણિને વખને ચંદનું પ્રવેશવું. મર્તનું આશ્ચર્ય! સુરેન્દ્ર અને અદ વચ્ચે સંવાદ. સુરેન્દ્ર પુછેલો સામિક પ્રશ્ન:—“તું રાજા થાય તો તું શું કરે?” ચંદને! આશ્ચર્યજનક ઉત્તર! સુરેન્દ્રનું કુતૂહલ. વિહારનો રાજ્યલિપેક મુલાની રાખવો. સર્વના આશ્ચર્ય વચ્ચે ચંદને સંપૂર્ણ રાજસત્તા સોંપી અમાત્યવદ આપવું.

ટુટ્ટો.

અંક ૨ બો.

પ્રવેશ ૧ બો.

સ્થળ—રાવ આદેશ કનકરાયનું હીવાનખાનું.

હા તથા કનકરાયનો મેળાપ. કનકરાયનું ખરા રૂપમાં પ્રકાશનું અને તેની વિદારમય માગણીનો નિરસકાર કરી લેતાનું જવું. એટલામાં વેપારીના છૂપા વેશમાં ચંદનું કેટલાક શહેરીઓ સાથે આવવું. રેવેન્યુ કમીશનર તરીકે કનકરાય ખાસે લાંચ રૂપત તથા અસલ્ય કર માટે શહેરીઓની ફરિયાદ કનકરાયની એપરવાઇ. દરમિયાન વિહારે આવી ચંદ તથા શહેરીઓનું વધારે અપમાન કરવું. અમાત્યનું જાહેર જવું અને વહીર તથા રેવેન્યુ કમીશનરને ખરતરક કરી અસવિંદને જવાબદારી સોંપવી.

—:૦:—

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—કુસુમપુરની “કુસુમ વાટિકા.”

આજે કુસુમપુરની કુમારીઓ અને સુંદરીઓ “કુસુમ વાટિકા” માં વસન્તોત્સવ ઉજવી રહી છે. કુંજ સાથે તેની સખીઓનો લગ્ન અને કોમારવત સંબંધી વાર્તાશ્રીત્ત્વ દરમિયાન એક બાબુથી કતાવું અને બીજી બાબુથી શુભ થયેલા પોતાના બંધુને શેષરા નીજેતા સુધાનું જાદુગર “દાસન” ના છૂપ વેશમાં પ્રવેશવું રોશન યુક્તિથી પોતાના બંધુ સંબંધી બાતમાં મેળવે છે. પોતાના હાજનથી દિક્ષા પને બદલે કનકરાવ સાથે પોતાના લગ્ન ચાકસ થવાથી કુંજને આપવાનું કરવાનો સંકલ્પ લેતા તથા રોશને કુંજને આ લગ્નની આહુતમાંથી બચાવવાનું વચન આપવું. કતાનો આત્મજોગ.

—:૦:—

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—કુસુમપુરનો એક રસ્તો.

“સ્વતંત્ર પંચ” અને “સત્ત્વ શોધક” નામના હાપાઓ ૧ હેંચતા પોરિયાઓ રસ્તા ઉપરથી પસાર થાય છે. ચમનકાન્ત “સ્વતંત્ર પંચ” ના રમુજ પ્લેકાર્ડમાં રાવસાહેબ કનકરાવના રાજનામાના સમાચાર વાંચે છે. લયલાને એજ પ્લેકાર્ડ દ્વારા બાતમી મળે છે કે “સ્વતંત્ર પંચ” નો તંત્રી તેણીની રખત્સુદિનો “કમલાકર” હતો ચમન તથા લયલાનો મેળાપ અને “લાયક” ની લાયક પૂજા. એટલામાં કનકરાવનું પ્રવેશવું. “સ્વતંત્ર પંચ” ની “મહાકથા” વાંચી રાવ સાહેબનું લેજીંગે ૧.

—:૦:—

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—અંતર્યામી સાહ્યોગી.

રાજનીતિ સંબંધી ચર્ચા પ્રમાણે વત્રે નું દિગ્દર્શન, સુધાના સખી તરફ રોશને ચન્દ્ર પાસે આવતું સુધાએ આપવાનું કપાનો રોશને ખોટા સમાચાર ચન્દ્રને આપતા ચન્દ્રના હૃદયને આશ્વત, દિક્ષીપ વજીરને લા કેદ હોવાના સમાચાર સુધાએ આપવા વિકા- રજીને લા કુંજના લગ્નમાં મહાસાગ સાથે આવવાનો સંજોગ.

પ્રવેશ ૫ માં.

સ્થળ—લયલાસુઢરીનું ગૃહ.

શ્રમ નામધારી કમલાકરના કોઈ કહેવાતા મિત્રને મળવાને આજે લયલા આગુર થઈ રહી છે, ત્યાં શોકરના બનાવટી લેખાસમાં મિંચમનકાન્ત વિલાયતી દાખલ થાય છે. શોકરની નોકરી માટે લયલા પાસે મિંચ વિલાયતીની મહાન ઉમેદવારી. એટલામાં દિલીપને ન્હસાડવા અર્થે મોટર મેળાવવાની ખાતર શ્રમ કુંજના લગમાં લગવાનો બનાવટી આમંત્રણ આપવા અને મોટરની ચાલણી કરવા આવે છે. એવળાણ પૂછતાં શ્રમ “કમલાકર” ની જાહેર બની જાય છે. સુરેન્દ્ર “કમલાકર” ના મિત્રના ખોટા નામથી અરવિંદ પ્રવેશે છે. “કમલાકર” ની “જાહેર” અને “કમલાકર” ના “મિત્ર” નાગોડાળાથી દિંમુક થયેલી લયલાને અરવિંદ પોતેજ “કમલાકર” હોવાનું જાહેર કરી વધારે ગુંચવણમાં નાંખે છે. તક જોઈને મિંચ વિલાયતી પણ “કમલાકર” હોવાનો દાવો કરે છે. ગુંચવાડામાં વધારો મિંચ વિલાયતી ‘કેસ’ માં ફસાયા !

પ્રવેશ ૬ હો.

સ્થળ—વઝીરને ત્યાં લગ્નમંડપ.

કુંજને બહારે છુમટામાં છૂપાયેલી લતાનો કનકરાય સાથે હસ્તમેળાપ થઈ જાય છે. સુરેન્દ્ર તથા ચંદ્રનું આગમન લગ પૂરાં થતાંજ રહુ ખવાસ રાક્ષસને બાંધીને હાજર કરે છે અને દિલીપને ન્હસાડવાના ચમકાવનારા ખખર આપે છે; સુરેન્દ્રસિંહની તપાસમાં ચૂર્ખા રહુ બહુ પોકળ ખુલ્લું કરી દે છે. મહારાજનું તથા ચંદ્રનું વિલય થવું. પાછળથી કુંજનું દાખલ થવું કનક અને લતા પરસ્પરાનો બેઠ ખુલ્લો થવો વિહારનો કુંજ ઉપર ક્રોધ, એક હલકા ખવાસ સાથે કુંજને બળાત્કારથી પરણાવવાનો પ્રયત્ન; રાક્ષસની દ્વિતિતા અને સમયસૂચકતા, છેવટે રાક્ષસ અને કુંજનાં લગ્ન !

ટૂંકો.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

સ્થળ—વઝીરના મહેલનો એક ભાગ.

ચિહારેલુ તથા કનકરાયનો મોકત, મહંમ મહારાજ સહયોગ સિદ્ધરા ગલાવડી પાટલી કુમાર ઉગ્રો કરવાનો અને તેમાં રાજાનનો ઉપયોગ કરવાનો લેકર, રાજાનનું આ હુકમમાં બેઠાલું.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—કુમુદપુરના દેવીમંદિરની નજદીકમાં.

નાહાસેલો દિલીપ થોડો સમય અહિં રોકાયો છે. હવે ધરત્ર-દીપ ઉપડવાની તૈયારી કરવા તે જતા છે. એટલામાં દેવીનાં દર્શને નીકળેલું રાજાન-કુંજનું બેઠું પ્રવેશે છે. કુંજનો હૃદયદાયક કહાણાપ. રાજાનની કુંજ ઉપર દિલ્લસારક ચમતા. અધ્યાનકે દિલીપનું આવતું, ત્રીપુટિનું સીલન પાતે એક રત્ની છે એમ રાજાને જાહેર કરતું. કુંજ અને દિલીપનો આનંદ. દિલીપનું વિજય થતું. કુંજ અને રાજાનને એકાંત!

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—“ચમન વિલા.”

ચમનકાન્ત શેઠના “ચમન વિલા” નામના અંગલામાં કહેવાતા “કુમાર કમલાકર” ને માનપત્ર આપવાને શહેરીઓના નામથી વિહારેલુએ એક મેળાવડો ઉભો કર્યો છે. “કમલાકર” અનેકા રાજાનને રાવ સાહેબ મારફત માનપત્ર આપાયા બાદ લયલાની “કમલાકર” સંબંધી શંકાઓનું નિવારણ બેઠમાં બેઠાં છેવટે લયલાએ અરવિંદના કરેલો સીકાર.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટી.

આશા દેવી તથા ચંદ્રની મંડલિત, સુરેન્દ્ર સામે સ્થુમંગ્રામમાં જુઠાવવાનો નિશ્ચય, દિલીપને માથે જોડવાનો સંકલ્પ, લનાતું આવતું અને “કુમાર કમલાકર” ને માનવજ અપાયાના સમાચાર આપવા આશાદેવીએ ધવલદ્વીપ ઉપડતું. ચંદ્રના સ્થળન વિચારો. અચાનક સુખાતું મળેલતું. પ્રિય-પ્રિયતમનું હિતદાવક મિત્રન.

—:—

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—ધવલદ્વીપમાં “ધવલ મહાલય.”

દિલીપ તથા કુન્જ ધવલદ્વીપ પહોંચી ગયાં છે. કુસુમપુરથી સુવાએ લખેલ પત્ર સંભળી જાને વાનાંવિગેહ કરી રહ્યાં છે એટલામાં વિદારદેવનું આવતું અને સુરેન્દ્રસિંહનો પત્ર આપવો. દિલીપ તથા ચંદ્ર. કુસુમપુર સામે ડાચતુ સ્થળા હતા અને તેથીજ દિલીપને વિદાર કેદ કર્યો હતો એવી જાણી હકીકત સુરેન્દ્રના અસ્થિર મન ઉપર કસાવવામાં આવી હતી, તેથી ચંદ્ર સામે કેટલાક પુરાવા મેળવવાને વિદારને ધવલદ્વીપ મોકલવામાં આવ્યો હતો. વિદારનો તિરસ્કાર. આશાદેવીનું આવતું અને વિદારને નમારવો.

—:—

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ચંદ્રના રાજમહલેતું ઉદ્યાન.

અરવિંદ અને ચંદ્ર એકાંતમાં. ચંદ્રે પેતાનો ગુપ્ત બેઠ અરવિંદને જાહેર કરવો. ચંદ્રને રાજ્યાભિષેક કરાવવામાં સાહાય્ય આપવાનું અરવિંદનું વચન. તુરંતજ સુરેન્દ્રસિંહનું પ્રવેશતું ચંદ્ર ઉપર આરાધ. એટલામાં વિદારનું ધવલદ્વીપથી આવતું. સુરેન્દ્રનો ચંદ્ર ઉપર ક્રોધ, ચંદ્ર પેતાનું અમાત્યપદ તિરસ્કારથી ફેંકી દઈ ચાલતા થતું. સુરેન્દ્રની ચિંતા. “કુમાર કમલાકર” ને ગાદી આપવાની વકીરની સૂચના.

—:—

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—પુષ્કર સરોવર પાસે સંકેતસ્થાન.

મહાવશિષ્ઠર પાસે આવેલા આ સંકેતસ્થાને દિલીપ, ચન્દ્ર આશાદેવી, વગેરે મગવાના છે, કુંજ અને દિલીપ અગાઉથી આવી ગયા છે, ત્યારબાદ સુધા આવતાં રોજનનો બેઠા ખુલ્લો થયો અને ભાભી નાણુંદ વચ્ચે મીઠી મસકરી, ચન્દ્ર, આશાદેવી અને અરવિંદનું આવવું. રાજદારી મસકત. ખનાવરી કુમારને ખુલ્લો પાટી કુસુમપુરનું રાંજ્ય બૂદ્ધી અને અન્યાયી હાયમાથી છોડાવવાનો દંડ નિશ્ચય કરી સર્વનું વિદાય થવું.

—:—

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—કુસુમપુરનો દરબાર.

“કુમાર કમલાકર” ને તાજ પદેશવવાનીતૈયારી થાય છે. ત્યાં આશાદેવી અને ચન્દ્રનું પ્રવેશવું. સુમત્રસિંદનો પાટની કુમાર કમલાકરજા છે તેની સામીની માગવી. સુરેન્દ્રનો ક્રોધ. લશ્કરી સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની સુરેન્દ્રની ધમકી. પુરતજ દિલીપે લશ્કરી માણસો સહિત દાખલ થવું, અને આજુ વચ્ચે ઝપાઝપી, “કુમાર કમલાકર” નું વચમાં પડવું અને તાજ કાઠ લોકનાયકને આપવાની કમલાકરની વિનંતિ. “કુમાર કમલાકર” નેજ તાજ મગવો બેઠાએ એવો વજીરનો આગ્રહ. છેવટે આશાદેવીનું સુમત્રસિંદના મહારાણી આશાનંદિની તરીકે, કમલાકરે રોજન તરીકે અને પછી સુધા તરીકે, અને લૂટારા ચંદે સુમત્રસિંદના પાટની ચન્દ્રકુમાર તરીકે બહાર થવું! સુરેન્દ્રનું મહાત થવું. ચન્દ્રની ઉભારતા અને યુદ્ધેશને ક્ષમા. ચન્દ્રે તાજનો ત્યાગ કરવો અને કુસુમપુરને પ્રજા સત્તા રાંજ્ય બહાર કરવું.

દુખ્તો.

સુધા-ચંદ્ર

નાટકના ગાયનો.

અંક ૧ લો.

કુમારીઓ—

૧

તાન તું છો કિલનો દુલારો,
જીવન દીન અમ, તોય તું અમારો. તાત૦
પતિતપાવન બ્યારો,
અધનો આધાર ન્યારો,
સ્નેહી એક તું અમારો,
યાચું હાથ તારો રે. તાત૦

નટી—

પ્રેમી પ્રીતિથી જરતાં, હાં રે હાં,
પ્રેમ તપનું ધ્યાન ધરતાં,
પ્રેમનાં સરવરમાં વસતાં, પ્રેમજરણી. પ્રેમી૦
પ્રેમી કિલમાં બહાલ સરતાં,
પ્રેમી મુખમાં ફૂલ જરતાં,
પ્રેમી મધુનાં પૂર ભરતાં,
પ્રેમી તપનાં પુણ્ય ફળતાં,
પ્રેમી સકલ જગને સુહાવે. પ્રેમી૦

ભક્તજન—

૩

હુનિયા કોઈ કહે સ્વર્ગજ આરો,
કોઈ હુઝોનો ભારો હોજી;
હુઝમાં ને મુખમાં ફરક એક એ,

ત્રણ ઘટ કાળો હે રૂપાળો રે,
 બીયે ટુપી રૂપાળો ના કાળો હોય,
 છિદ્ર પડે કર્મોનાં ઘટ માંડિ
 બીતર વારિ બીતું બાળોરે—બીયે૦
 નાય હાથ તારણુ રંધુનંદન,
 ભર દરિયામાં તારે રે,
 સ્મરિયે સંતો વજનવન રવામી,
 જન્ય માંડિ આ દરેક રે—બીયે૦

લતા કુચરી—

છે જીવન આ પ્રેમ પાયે,
 પ્રીત સુધાયે, દિલ સુધાયે,
 સ્નેહી વિના મન મોડે મુંઝાયે. —છે૦
 મોહન ચરણે આનંદ નિશદિન,
 નયન અમૃત વરસે,
 અમ દિલ તલસે,
 રસ મોહિનીથી સુધાયે,
 સ્નેહ રાગનાં પાન કરાયે. —છે૦

આશાદેવી

૫

મૃગજીવત જગ ના, ના મોહિની માયા,
 હીલા છે આત્મની અતેરી, સર્જનિયાં,
 સાચી આલમ છે સાચું મન સાચી કાયા—મૃગજીવ૦
 રામ સમાન જગે જે અવતરે રાયા,
 ત્યાં યજ્ઞ સત્યના મંડાયા, સર્જનિયાં—સાચી૦
 વચને ઝરતાં જ્યાં અમી, કર્મો પાવનિયાં,
 આત્મનાં દર્શન ત્યાં ઉજવણિયાં, સર્જનિયાં—સાચી૦
 તન જે પુનિતમાં કૃષ્ણ કનૈયા પધાર્યા,
 પ્રથમ ત્યાં વિદુરિયા, સંતનિયાં, સર્જનિયાં—સાચી૦

અંદ્રકુમાર—

૬

બાળીને વેસન કરું, ઠામ ઠામ તણું,
અમર કરું નામ, ધૂળવું આસમાન,
લડું હુદ્દ પ્રાણ.

બાળીને૦

અરણુ નમાવું શત્રુ કેસાં શિર ધરી,
સાગર છલાવું પાપી કેસાં રક્ત ભરી,
ઉતારું અરિ ગુમાન,

વૈર તણી બ્યાપી હામ, ન વૈર વના આરામ—બાળીને૦

સુધાસુદરી—

૭

લલિત લીલા છાંઈ,

અવનીમાં અમોલી,

લસતી મોહિની એ, કુંજ કુંજે નવેલી—લલિત૦

મધુર રસ સિંચે જ્યાંહિં બીતર મધુરી,

દિલ રસિક ડાલે મોહિ મોહિ. —લલિત૦

સુધાસુદરી—

૮

પ્રાણપુષ્પે વારિ સિંચ્યાં સુમધુસં સ્મિતલાં,

પુણ્યશાલી માત્રી ભેટયા, પાન પાયાં નિર્મલાં,

પાન પ્યારાં, એ અનેરાં, છે અમૂલાં.

—પ્રાણ૦

કેમ ચૂકવું ઋણ દિવલું હું ન સમજું મુગ્ધશી બાલા આ,

એક આપું હું અશા આ,

સ્નેહી સદા સિંચો સુધાની ધારા.

—પ્રાણ૦

કુંજલીલા—

૯

હેયું હું તો હારી,

રણુ જે હાથ નિજલું તે બહોં વારી,

માલિહી ના માલી.

—હેયું૦

... માણે,

... નહયાં ઘવાઈ નેન માહી,
હરાઈ જાડુથી પ્રભા પ્રીતિની છાંછ,
માગે વચન શીઃ જ્યાં છુ હું પરાઈ.—હેયું

કુંજલીલા—

૧૦

આંગણાં હોય રે સ્નેહીથી શોભનિયાં,
પગનાં પ્રીતિ-પાવનિયાં. —આંગણાં
વનમાં સ્નેહી સાંપડ્યા. પંથી પુણ્ય પ્રાપ્ત,
જ્યોતિ સદ્ર ચકોરની રજનીને જ્યમ સાથ;
ઉજળાં દરે મંદિરિયાં. —આંગણાં

આશાદેવી—

૧૧

રહી જશેજ આશ અધુરી,
બાપુ ! લે તું જન્મ સુધારી.
માયા છોડી દે તું સારી, બાજી બચે હારી—બાપુ !
આત્મનને આલિંગી લે તું ના કૃપણે દેહધારી,
આત્મ અમીરસ જ્યોત ન ઝીલો સદિ સૌ અધારી—બાપુ !
સુખ દુઃખ છે આ નવ અલમમાં, બીતર સુખ દુઃખકારી;
તમે દંદ તંસાર તણા સૌ એક અલખ નિહાળી.—બાપુ !

સુધા—

૧૨

હા, પ્રીતિ જ્યોતિ ઝળી,
પ્રિય લોચનિયાં નિહાળી ખીલી દિલ કળિ—હાં
સુશીતલ વાયુ સરે,
આત્મવીણા મંજુ મંજુ સૂર ભરે,
એ રસ દિલે ઝરે,
સ્નેહ સુરભિથી વધાવે સ્વામીને કિંકરી—હાં

સુધા—

પ્રિય સ્નેહ—સમીરે સ્વર્ગ સરે,
બહાલનાં મીઠાં મોંઘાં, ખીતો ઉભરે,
મોઢે ઉર ઘેલાં બને એ દિવસર—સમીરે
વાલી બશે ના એ સ્વર્ગીય કહેરી,
હવનમોતીના ન્યોછાવરોથી એ પળ પૂજું હું ઘેલી,
સનમ—સ્મૃતિનાં ફૂલનીરે અંજલિ મેં ભરી—પ્રિયં

કુંજ—

૧૬

હિલીપ પ્રિય પ્રાણ છે,
તુખી વીર એ અમીર એક સુજ શ્યામ છે,
દીપાવનાર દેહ એજ આત્મ સુખદાણ છે. —હિલીપ
શિર તાજ રાજ પ્રેમીઓ તરફ મહાન છે,
આ દિલનો આરામ છે,
પ્રકાશમાન દિવ્ય સ્નેહભાણ છે,
ઉદ્ધારનાર આત્મનાવ એક એ સુકાન છે. —હિલીપ

વારાંગનાઓ—

૧૫

સૈયાં છાંદ દે મોરી પૈયાં,
ગિનતિ કરત હું પડુ તોરે પૈયાં,
બાર બાર બલ પૈયાં. —સૈયાં
રૂમક ઝુમક મોરી ખાચલ બાળે,
બગત સાસ નનદિયાં. —સૈયાં

લતા—

૧૬

જીવન સફલ કરવા જીવાય,
બંધન જાય, સુખ સધાય,
દુઃખ અલપાય તે કમાય —જીવન૦
પાપો પુનિત સ્પર્શથી જાય,
ક્ષાર પ્રતિમાં સાગર સમાય,
એકજ ઉપાય, ઉદ્ધારવા કાય,
પુણ્ય પ્રતાપે પ્રભુ મલી જાય —જીવન૦

કુંજ તથા સાહેલીઓ—૧૭

વસંતની ખીલી પ્યારી પહાર, રેલી મીડી મોહધારા.
પ્રાણ પાંખડી માંહિ નીતરે સુગંધી સ્નેહસાર —રેલી૦
વન વનમાં વરસી રહ્યો એક વસંત પરાગ,
દિલ દિલમાં ઉછળી રહ્યો એક એજ રસરાજ.
ગિરિ, ઝાડી, વાયુ, વારિ, પહેંકતાં,
આત્મવેણથી પ્રેમી પંખિડાં મુણાવે ટહુકાર —રેલી૦
દિલ લોભને છે બંસરી, રસશોભન ઋતુરાજ,
જગરોશન છે ચાંદની, જીવનમોહન રાગ.
પ્રીતે પૂજિયે પ્રેમ-રાજની મધુમાધવ આજ. —રેલી૦

રોશન—

૧૮

બાળા, પ્રિય સ્વામી સ્વીકારો,
પ્રીત થકી આવરો પ્રીતમ પ્રાણ. બાળા—
આશ જે મધુરી દિલ મધુરે ધરો,
તે થાઓ સફલ સુખદહાણ,

કુંજ—

૧૯

અરે આજે પ્રાણનાં લહાણાં હું પામી તમઃ પ્રીતથી—અરે.
 દુઃખીની ખિમારી, દિલ ધારી,
 યુદી પાઈ દિવ્ય કીમતી,
 ચેતન તણી જ્યોતિ આહુ આહુ મહિ ભરતી.
 આભારી હું આભારે ઉભરતી—અરે આજે.
 દિલ ખેલું શું જાણી હું બાબા!
 જખમ રૂઝયા એ પુણ્ય તમારાં,
 રોશન—જગર જખમી હો ના કુમારાં,
 સુખમાં પ્રેમીઓ સાથ રહો એ આશિષ અંતરની—અરે.

રોશન—

૨૦

સમજાવ્યું સખા કેરા સ્નેહે,
 ભગી જ્યોત સ્વયંપ્રીતિ દેહે. —સમજાવ્યું
 પ્રિય લોચને નવ તેજ પ્રેમપ્રતીપનાં ચમકી રહ્યાં,
 એ પુણ્યમય દર્શન થકી ઘન તિમિર પડ અજાણી ગયાં,
 કિરણ સ્પર્શે સુહૃદનાં આ હૃદ કુસુમ ઉઘડી ગયાં,
 આત્મકમલે જ્ઞાનનાં પીયુષકાં ઉભરી રહ્યાં,
 ત્યારાં ભદ્ર છુપ્યાં સ્નેહી નેહે —સમજાવ્યું

ચમનકાન્ત—

૨૧

ભઈ વારી પ્યારી હું તો કુરબાન,
 પ્રિય દિલજાન, સૂણ્યો છું હું જાન,
 લયલા—ખને કાં હેવાન, પ્રીતાના ગુલામ. —અરે ભઈ

મનગાનત—પ્રીતિનું પુરાણ હું તો બાણું, છું ગુરૂ મહાન
અરે બાણું

આંઓ—

૨૨

એ સુહાવશે હો રાજ, તમ ગૃહ આંગણાં,
વધાવજે પગલાં એ રથામ, અમર મોતી યાજ ભરી
રણિયામણા—એ

એ રીઝાવશે હો રાજ, તમ દિલ કુમલાં,
મનાવજે મનહાં એ રથામ, અંતરકેરાં દાન દધ ચુલ
રણિયામણા—એ

ખિજતી—

૨૩

દિલડું આવાર પ્રિય પર,
સ્મિત કામણગારૂં ખ્યાડું નિષ્ણી —દિલડું
મધુર અધર રસ પાઈ અનુપમ,
ઠેવી મદે ભરી રમતી રસ ભરેલી,
રસેલી હું ઘેલી નવેલી,
રેલી રસે રંગ હેલી —દિલડું

ખિજતી—

૨૪

નહિ છેડાજી, નેનબાણે દીવાની હું છું
દિલ દિવાની હું છું, લોજી છે દીવાનું જોળનિયું રસિયું—નહિ.
અનંગભરી મીઠી પીપી પ્યાલી અમીની,
શરીર શુદ્ધિ ગમ, રહી સ્મૃતિ સુમીની,
નેનમી છુમી લઈ કરો નાહિ દરદી દીલડું— નહિ.

વિહારકેતુ—

૨૫

સમય સાચવે તેને નર ગણેા જરા,
જે દિશાએ વાયુ વાયે સાથી ત્યાંના કામના—સમય.
થાય કદિ જો પંથ અધારે તેથી ન ડરે જરા,
અંધારે રહેવું સારું, જો હો પ્રકાશે એકલા,
સાથ સારો, તારનારો નહિ ખીજા કામના—સમય.

—:૦:—

રોશન—

૨૬

નજર હું માણું સુઠાઈ, ના ખીજા છે વિનતિ હા.
જગર આ જાયે સુઠાઈ એ નર જો નિરખું ના—નજર
નિગાહે મીઠી હું રીઝું, એ પ્યારા બેલથી હા.
હસે જો આંખ દુલારી, હું સુખીને દોમ તો હા.—નજર
કદિ હું હોઉં શુનાંદી, દે તું શાપ અલિમ,
રહમહું રંક એ માણું, આ નેનોની રોશની હા.—નજર

૨૭

સુધા—આપો આપો યુગન પ્યારી પ્રીતથી,

કાં લજબો અલિ, સાને જલબો સરિ ?

કુંજ—ના બનાવશો, નચાવશો ન નેન જરી રે.—આપો

સુધા—કહે નેનોમાં ભરકી શી ભરી ?

કુંજ—તમારી જાહુગરી,

સુધા—મીઠી મધુરી પરી,

પરી કહું, પ્યારી કહું, કે કહું મધુરી ?

કુંજ—ફસાઈ જોણી હું અજાણ, છોડો રહેમ કરીરે.—આપો

જાલાના સ્નેહરંગમાં,
 અરવિંદ—શાંતિ શીળી વ્યાપી મધુરી અંગે અંગમાં,
 લયલા—પ્રાણ કળિ ખીલી અંદર કેરા સંગમાં,
 અરવિંદ—[મહારા સમ]
 લયલા—નવ નવ પરિમલ કરે જ્ઞાલમમાં,
 અરવિંદ—મીઠી સુગંધીથી થયો મસ્ત આનંદમાં.
 લયલા—નહિ વિસર્યો દિલ સંકતા.
 અરવિંદ—રેશે શુદ્ધ શુદ્ધ જો આ કેદના પવનમાં,
 લયલા—હરી આજ હું તો પિયુના કામણમાં,
 અરવિંદ—[મહારા સમ] —પ્રાણ૦

૨૬

સુધા—રેલા નાથ સ્મિત આજ જોઉં કુણ્ણશી મોહિની,
 ચંદ—જંસીધારી કેરી લીલા સદુ ગોપીની,
 સુધા—હારી દિલ હું તો રાજ, આજ, શ્યામશોભિની,
 દહાણુ લઇશું દઇશું જી હાં. રેહાં૦
 કામણ કરીએ, અંતર હરીએ,
 ફરીએ પ્યારે સાથ દિલચેર સાથે,
 ચંદ—નયન કેરાં મોર છો.
 સુધા—કાળજની કોર પ્રિય છો ચકોર ચંદ્ર ને,
 દહાણું લઇશું દઇશું જી હાં, રેહાં૦

કુંજ—

૩૦

રે જંસરી થડી વનગાલી,
 કોમલ દિલહર સૂર સદુ પૂજત,
 સુગત પ્રભુ પ્રિયહારી. રે :

પ્રીતિ દસની આરા,
નયનો નચાવત, મનડાં મનવત,
એજ ગોપીજન ખ્યારી.

૩૧

૩૧

સુધા—હવે ન્હાસે જે એન સોગન એમને,

કુંજ—સતાવે શું મૂકી વિવેક રહેમને,

કડંછું વિનતિ પડું છું, હું તમ પાથે,

દિલીપ—છોડી ઘોન એમને

—હવે

સુધા—આપો એક કોલ બંધ તોડું હું તમામને,

કુંજ—છેડે ના જો પછી કોલ તો શું કામ એ,

સુધા—નીનીએ લવાઈ જાણીતા આ શ્યામને,

કુંજ—કબૂલ, માગો માગવું જે હોયે,

સુધા—માગુ તન નેનનો,

સુધા—માગુ તન નેનને,

કુંજ—[બંધું, આવી તનરી માગણી !]

—હવે

પ્રગજન—

૩૨

લવન નદ તટે મનુષ્ય મળ્યાં,

પ્રાણપુનિત ઘટ ઘટ નીચે લઈ,

સંત સર્જીત દરશન વચ શુભ મંગલા—નદ તટે

ત વિસરતા સાધુનાં સુમંદિરિયાં,

મુક્તિદાતા થાયે ભાવથી જે સમરિયાં,

જગત પાવન માનો વહિ ગંગા લવનિયાં—તટે

